

ФАКТОРИ СТАНОВЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ)

У статті розглянуто поняття “фактор”, проблему впливу факторів та умов на формування і становлення навчально-професійної діяльності. Визначено зовнішній та внутрішній вплив факторів на становлення навчально-професійної діяльності, їх первинне та вторинне значення. А також розглянуто факторну модель становлення навчально-професійної діяльності, яка спрощує роботу з учнем.

Ключові слова: психологічний фактор, вплив, становлення, стадії розвитку, факторний аналіз, дослідження, інтелект, особистість, психічні структури, поведінка, інтроверсія, екстраверсія, мотив діяльності.

В статье рассматривается понятие “фактор”, проблема влияния факторов и условий на формирование и становление учебно-профессиональной деятельности. Определено внешнее и внутреннее влияния факторов на становление учебно-профессиональной деятельности, их первичное и вторичное значение. А также рассмотрена факторная модель становления учебно-профессиональной деятельности, которая упрощает работу с учеником.

Ключевые слова: психологический фактор, влияние, становление, стадии развития, факторный анализ, исследование, интеллект, личность, психические структуры, поведение, интроверсия, экстраверсия, мотив деятельности.

Виділення психологічних факторів становлення навчально-професійної діяльності вимагає визначення поняття “фактор”.

У загальнонауковому контексті “фактор” розуміється як рушійна сила, причина якого-небудь процесу, явища, як істотна обставина в якому-небудь процесі, явищі, що визначає його характер або окремі риси [1].

Наведені визначення підкреслюють причинний вплив фактора на явище, яке досліджується причому цей вплив набув характеру внутрішньої рушійної сили, яка може являти собою інтеріоризацію зовнішніх умов та їхню інтеграцію із внутрішніми характеристиками психіки індивіда. У цьому зв'язку необхідна диференціація понять “фактор” і “умова”.

Фактори й умови позначають різний ступінь причинного впливу. Поняття “умова” у філософській енциклопедії визначається

як сукупність об'єктів (речей, процесів, відносин і т.д.), необхідних для виникнення, існування або зміни даного об'єкта [1]. Такими необхідними умовами щодо навчально-професійної діяльності як провідної виступають умови ВНЗ, у яких здійснюється професійне навчання студентів.

У педагогіці “умова” розуміється як зовнішня, тою чи іншою мірою свідомо створена педагогом обставина, яка істотно впливає на хід процесу, припускає, але не гарантує певний варіант розвитку.

Проблема психологічних факторів становлення навчально-професійної діяльності студентів ВНЗ задається конструктивним розумінням поняття “соціальна ситуація розвитку”.

Специфіка становлення пояснювальних підстав у вітчизняній психології пов'язана з тим, що соціальна ситуація розвитку в ході абстрагування перетворилася в поняття провідної діяльності, що визначає позитивний варіант розвитку на певній стадії онтогенезу. Саме це визначило напрямок критики цього феномену у вітчизняній психології.

Водночас, численні дослідження, присвячені діяльності студентів ВНЗ, показали наявність низки негативних явищ, сформованих у системі професійного становлення.

Н. Іванова, С. Рескіна, Н. Нестєрова [14] досліджують мотивацію професійного вибору студентів, й ними було встановлено збільшення частки зневірених у своєму професійному виборі студентів (задоволеність своїм вибором знижується при переході з курсу на курс).

Дослідники А. Горщиків, А. Ходоковський [3], В. Земцова [5] констатують зниження інтересу до навчання при переході на старші курси, збільшення частки студентів, незадоволених своїм професійним навчанням. Вони виявили також, що професійна діяльність сприймається як далека, зовнішня нав'язана діяльність, що освоюється лише в силу необхідності.

Н. Зотова виявила, що першокурсники покладають відповідальність за своє професійне становлення на інших людей та обставини [6].

За даними О. Родіної, тільки 50% осіб, які закінчили середні й вищі навчальні заклади, можуть і хочуть знайти собі роботу зі спеціальності [9].

О. Волгогонова, Є. Паніна, О. Малов, вивчаючи особливості мотивації поведінки студентської молоді, виявили відсутність прагнення вузівської молоді впливати на своє життя, що виглядає досить тривожним знаком, симптомом пригнічення особистості системою освіти [2].

Тому розгляд соціальної ситуації розвитку стає актуальним у контексті аналізу професійного становлення студентів ВНЗ, тобто необхідне виявлення впливу умов сучасного вишу на виникнення (не виникнення) структури провідної діяльності, названої навчально-професійною.

У контексті сформованих негативних тенденцій розвитку студентів варто описати специфічну структуру та особливості діяльності студентів в умовах ВНЗ, співвідносячи її з позитивним варіантом трансформації соціальної ситуації розвитку, тобто провідною діяльністю.

У сформованій ситуації актуальним стає використання факторної моделі дослідження, що дозволяє виявити пояснювальні підстави трансформації соціальної ситуації розвитку. Для цього необхідно вивчити вплив зовнішніх умов, тобто умов ВНЗ, що відбивають системні характеристики освітнього процесу.

Факторна модель дослідження дозволяє одержати багатовимірний опис складного об'єкта, виявити сховані змінні, від яких залежать досліджувані параметри, концентрувати одержувану під час дослідження інформацію.

Основні ідеї факторного аналізу були запропоновані Ч. Спірменом, який, досліджуючи різні професійні здібності, припустив, що "успіх будь-якої інтелектуальної роботи визначають: загальний фактор, загальна здатність, а також фактор, специфічний для певної діяльності" [4].

Л. Терстоуном був запропонований метод багатфакторного аналізу матриць інтеркореляцій, що дозволяє виділити кілька незалежних факторів, які визначають взаємозв'язки результатів виконання різних тестів досліджуваними [4, с. 38].

Д. Векслер запропонував ієрархічну факторну модель при дослідженні інтелекту, яка містить у собі лише три рівні: 1) рівень загального інтелекту; 2) рівень групових факторів (інтелекту дій і вербального інтелекту); 3) рівень специфічних факторів, що відповідають окремим субтестам.

Ці представлені факторні моделі вказують на наявність загального (генерального) фактора.

У дослідженнях, присвячених особистісним особливостям, факторні моделі також широко розповсюджені.

Р. Кеттел стверджував, що адекватна теорія функціонування та розвитку особистості повинна неодмінно будуватися на суворих методах дослідження і точних вимірів. Його улюбленим методом вивчення особистості є факторний аналіз. За Р. Кеттелом, риси особистості являють собою відносно постійні тенденції реагувати

певним чином у різних ситуаціях, тобто риси є гіпотетичними психічними структурами, які виявляються в поведінці, викликають схильність надходити одноманітно в різних обставинах і часом. У результаті проведення багаторазових процедур факторного аналізу зібраних даних він дійшов висновку, що риси особистості можна класифікувати або розбити на категорії: поверхневі й вихідні. Поверхнева риса – це сукупність поведінкових характеристик, які при спостереженні виступають у “нерозривній” єдності. Вихідні риси він визначає як основні структури, об’єднані величини або фактори, які визначають ту сталість, що спостерігається в поведінці людини. Провівши велику дослідницьку роботу з використанням факторного аналізу, Р. Кеттел дійшов висновку, що основна структура особистості утворена приблизно шістнадцятьма вихідними рисами (факторами) [12].

Факторна модель дослідження використовувалась також Г. Айзенком, який надає великого значення концептуальній ясності і точності вимірів своїх теоретичних концепцій. Більша частина його зусиль спрямована на визначення того, чи є істотні розходження в поведінці, обумовлені індивідуальними розходженнями в межах континуума інтроверсія – екстраверсія [12]. Г. Айзенк стверджує, що індивідуальні розходження в поведінці можуть бути виявлені за допомогою факторного аналізу і виміряні за допомогою опитувальників, а також лабораторних процедур.

У факторних моделях, які використовуються при вивченні особистісних особливостей, робиться акцент на редукції численних змінних, зведених до якихось типів.

О. Чернов за допомогою факторного аналізу описав психологічні фактори, що забезпечують успішність спільної діяльності професійного спортивного колективу [13].

При вивченні динаміки особистісної ідентичності студентів різних спеціальностей О. Стародубець також використала факторну модель дослідження і виявила такі фактори особистісної ідентичності студентів ВНЗ, як адаптаційний, рефлексивний, динамічний, а також фактор відносин [11].

Є. Павлова, проводячи кроскультурне дослідження, використала факторний аналіз для вивчення уявлень про освіченість й освічену людину [9].

Отже, в основі використання факторного аналізу лежить гіпотеза про те, що виділені фактори відбивають глибинні процеси і можуть бути використані для пояснення комплексних явищ.

Для побудови факторної моделі досліджуваного феномену необхідно пройти низку дослідницьких і діагностичних етапів:

- на підставі розробленої моделі становлення феномену відібрати характерні прояви властивості і виділених компонентів у поведінці та діяльності дитини певного віку, в її оцінних судженнях, емоційних станах та ін.;
- відповідно до критеріїв відібрати оптимальний (необхідний і достатній) пакет (комплекс) методик діагностики окремих компонентів і феномену загалом, при цьому можливе виділення декількох груп методик: для цілей дослідження, для повсякденної педагогічної діяльності, для управлінського контролю та ін.;
- провести і описати діагностичний експеримент, при цьому можлива поетапна діагностика: пілотне обстеження на обмеженій вибірці для відбору діагностичних критеріїв і методик, масова діагностика для виявлення тенденцій, поглиблена діагностика відібраної представленої вибірки;
- підсумувати діагностичні результати: систематизувати, узагальнити, проаналізувати, статистично обробити отримані результати, сформулювати висновки про відповідність теоретичної моделі і результатів діагностики (виділити інваріантні, варіативні ознаки феномену, відібрати оптимальні діагностичні методики) і за умовами розвитку досліджуваного феномену виявити умови розвитку і угасання без ланок досліджуваної властивості. У результаті уточнюється теоретична модель і відбираються фактори становлення досліджуваного феномену [1].

Первинними змінними, покладеними в основу нашого факторного дослідження, є ті змінні, які характеризують виділені нами для опису навчально-професійної діяльності як провідні критерії:

- суб'єктно-перетворюючий мотив діяльності;
- навчально-професійні дії (включення зразка професійної відповідності, самооцінка, самоконтроль оволодіння професійними навичками, формування суб'єктом навчального завдання);
- експлікація у власній свідомості регулятивних компонентів навчально-професійної діяльності (мотиваційних, операційних, змістовних).

Теоретичний аналіз показав системоутворюючу роль мотиву діяльності. Мотив діяльності, як показано вище, являє собою визначену потребу індивіда і, отже, інтегроване в цій сфері ставлення до зовнішніх умов як навчально-професійної ситуації.

У моделі дослідження мотиву навчально-професійної діяльності повинні бути враховані зовнішні умови і ставлення до них індивідів.

В умовах ВНЗ такими умовами є інваріанти освітнього процесу, а також вимоги професії, що визначають ефективну професійну соціалізацію суб'єктів. Крім того, в емпіричному дослідженні варто змістовно описати мотиви діяльності студентів.

На наш погляд, змістовну характеристику мотиву можна одержати, використовуючи для цього теоретичні установи Дж. Равенна. Описуючи природу поняття компетентність, він відзначає, що її компоненти будуть розвиватися і проявлятися тільки в процесі особистісно значимої для людини діяльності. Дж Равен, пропонуючи інструментарій для діагностики компетентності, підкреслював, що оцінці підлягає суб'єктивна знаущість або ставлення респондента до його діяльності з певним предметом, а не цінність предмета діяльності. Тому важливо визначити, як суб'єкт діяльності структурує зовнішню ситуацію, тобто які аспекти він актуалізує як значущі, як задовольняючі, а також наскільки він готовий оцінювати й аналізувати наслідки своїх дій. Такий підхід дозволяє дати змістовну характеристику мотиву діяльності студентів у процесі навчання у ВНЗ, а це є психологічним чинником.

Характеризуючи мотив діяльності студентів в умовах навчання у ВНЗ, варто звернути увагу і на зовнішні умови цього функціонування, які є проекцією соціальної ситуації розвитку. Ці зовнішні умови є інваріантами, але їхній вплив на індивідів, як відзначалося вище, диференційований їхнім ставленням до компонентів навчально-професійної ситуації. Вони, переломлюючись через систему внутрішніх факторів (потреб), інтегруючись із ними, характеризують діяльність.

Навчання у виші може задаватися такими параметрами, як об'єктивні умови освітнього процесу (інваріанти) і вимоги професії. До інваріантів належать спеціальність, навчальний план, розклад, навчання. Вимоги професії можуть бути втілені в образі професіонала з його суб'єктивними якостями та рівнем знань й умінь.

Функціонування студента в умовах ВНЗ являє собою варіант реалізації діяльності, обумовленої потребами у рамках типу відносин "людина – предмет". Первинними змінними, які повинні бути враховані в аналізі факторів становлення навчально-професійної діяльності студентів вузу, повинні виступити актуальні потреби в їхній ієрархії.

Крім того, первинні змінні, які повинні враховуватись в аналізі факторів становлення навчально-професійної діяльності, описують цільовий компонент структури цієї діяльності, обумовлений емпіричними критеріями, до якого включені такі компоненти, як

використання навчально-професійних дій та усвідомлення механізмів регуляції навчально-професійної діяльності.

Навчально-професійні дії постають найбільш складним для вивчення компонентом, тому що диференціюються за цілями і завданнями суб'єкта.

Вичленовування зразка професійної відповідності, самоконтроль і самооцінка визначаються образом професії та рівнем її реалізації, визначальними цілями професійного вдосконалювання суб'єкта. Такі дії можуть бути визначені в процесі співвіднесення власного професійного образу з образом ідеального професіонала, до якого прагне суб'єкт у процесі професійного навчання.

Формування суб'єктом навчального завдання як одного з виокремлених навчально-професійних дій пов'язане не тільки з конкретними професійними ситуаціями, але й з індивідуальним рівнем професійної ініціалізації суб'єкта (ціль, узята в конкретних умовах). Реалізація навчального завдання втілюється в створенні плану власного професійного вдосконалювання. Для формування навчального завдання суб'єкт повинен бути готовим виявляти перетворювальну активність (вибір) щодо зовнішніх інваріант освітнього процесу, що відповідають (не відповідають) його індивідуальним запитам.

Перераховані первинні змінні в процесі статистичної обробки дозволяють виявити та описати факторні проекції становлення специфічної навчально-професійної діяльності в умовах вітчизняного вишу.

На нашу думку, проблема факторів задається конструктивним змістом поняття "соціальна ситуація розвитку", трансформація якої в провідну діяльність – є інтеграцією зовнішніх умов функціонування і внутрішніх факторів розвитку, тобто потреб.

У контексті аналізу становлення навчально-професійної діяльності актуальне виявлення впливу умов сучасного ВНЗ на виникнення (не виникнення) структури провідної діяльності, названої навчально-професійною.

Висновки. Первинними змінними, включеними у статистичний аналіз із метою виявлення психологічних факторів становлення навчально-професійної діяльності, які є провідними, виступають:

- внутрішні фактори, що інтегруються в споживчій сфері суб'єкта освітнього процесу, і які відображають зміну соціальної ситуації розвитку особистості (представлені в споживчій сфері студентів);
- зовнішні фактори, які визначають предметну диференціацію потреб (інваріанти освітнього процесу і професійної ситуації),

представлені ставленням до них студентів як суб'єктів освітнього процесу у ВНЗ;

- особливості використання і відображення у свідомості суб'єктів регулятивних компонентів навчально-професійної діяльності як провідної (мотиваційний компонент (суб'єктно-перетворюючий мотив), змістовно-операційні компоненти (використання навчально-професійних дій)).

Системоутворюючим фактором становлення навчально-професійної діяльності є мотив, який є специфічною трансформацією соціальної ситуації розвитку студентів у процесі навчання у ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Борытко Н.М. Методология и методы психолого-педагогических исследований: учебное пособие для студентов высших учебных заведений /Н.М. Борытко. А.В. Моложавенко, И.А. Соловцова; под ред. Н.М. Борытко. – М.: Издательский центр “Академия”, 2008. – 320 с.
2. Волкогорова О. Идеалы современной вузовской молодежи / О.Волкогорова, Е.Панина, А.Малов //Высшее образование в России. – 2002. – № 6. – С. 105 — 118.
3. Горшков А. Опыт использования компьютерной социологической программы /А.Горшков, А.Ходаков//Высшее образование в России. – 2002. – №6. – С.118 – 129.
4. Дружинин В. Н. Психология общих способностей /В.Н. Дружинин. – СПб: Питер Ком, 1999. – 368 с.
5. Земцова В. И. Управление учебно-профессиональной деятельностью студентов на основе функционально-деятельностного подхода: Монография /В. И.Земцова. – М.: Компания Спутник +, 2008. – 208 с.
6. Зотова Н.Н. Исследование профессионального становления студентов-психологов /Н.Н.Зотова, О.Н.Родина//Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. – 2003. – № 3. – С. 69 – 77.
7. Митина О.В. Факторный анализ для психологов /О.В. Митина, И.Б. Михайловская. – М.: Учебно-методический коллектор “Психология”, 2001. – 169 с.
8. Павлова Е.В. Представления об образованности как системное новообразование сознания: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.01 /Е.В. Павлова. – Хабаровск, 2008. – 22 с.
9. Родина О.Н. Особенности профессиональной адаптации начинающих психологов /О.Н.Родина, П.Н.Прудков//Вестник

- Московского университета. Серия 14. Психология. – 2001. – №3. – С. 25-34.
10. Стародубец О.Д. Феномен и динамика личностной идентичности студентов вуза: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.13 /О.Д. Стародубец. – Санкт-Петербург, 2007. –21 с.
 11. Хьелл Л. Теории личности (Основные положения, исследования и применение) /Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер Пресс, 1997. – 608 с.
 12. Чернов А.Б. Психологические факторы, обеспечивающие успешность совместной деятельности профессионального спортивного коллектива: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 /А.Б. Чернов. – Ставрополь, 2001. – 172 с.
 13. Якунин В.А. Педагогическая психология /В.А. Якунин. – СПб.: Изд-во “Полиус”, 1998. – 639 с.

In this article we considered a concept “factor”, problem of influence of factors and terms on forming and becoming educational-professional to activity. Defined the external and internal factors sailed on the formation of educational and professional activities, identified their primary and secondary. And also considered the factor model of becoming educational-professional to activity which simplifies work with a student.

Keywords: psychological factor, influence, becoming, stages of development, factor analysis, research, intellect, personality, psychical structures, conduct, *introversiya*, *ekstraversiya*, reason of activity.

Отримано: 12.02.2012 р.

УДК 316.35-316.61

Н.О.Рогожинська

До питання “соціального сирітства” української молоді

Криза сучасної сім’ї негативно позначилась на стані дитинства в державі, що призвело до зростання соціального сирітства та збільшення чисельності дитячих будинків та шкіл-інтернатів. Більшість випускників державних закладів виховання для сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, збільшують категорію знедолених верств суспільства. Як правило, ці люди, не маючи досвіду родинної соціалізації, не здатні передати сімейні цінності. Вони відтворюють потенційних сиріт, зводячи усі позитивні зусилля у подоланні сирітства нанівець.